

Het woud der verwachting

Hella S. Haasse
Het woud der verwachting

*Het leven van
Charles van Orléans*

Met een voorwoord van Bart Van Loo

AMSTERDAM · ANTWERPEN
EM. QUERIDO'S UITGEVERIJ BV
2024

Eerste druk, 1949; drieëndertigste druk, 2024

Copyright © 1949 erven Hella S. Haasse

Copyright © 2024 voorwoord Bart Van Loo

Voor overname kun u zich wenden tot Em. Querido's Uitgeverij BV,
Weteringschans 259, 1017 XJ Amsterdam.

Omslag Roald Triebels

Omslagbeeld foto © CSG CIC Glasgow Museums Collection/
Bridgeman Images

Foto auteur Archieff Haasse

ISBN 978 90 214 9860 7 / NUR 301

www.querido.nl

Inhoud

Bart Van Loo – Een portret van de artiest als oude edelman 7

*

VOORSPEL 15

EERSTE BOEK *Jeugd* 105

- 1 Louis van Orléans, de vader 107
- 2 Valentine van Milaan, de moeder 212
- 3 Bourguignons en Armagnacs 253

TWEEDE BOEK *De weg naar Nonchaloir* 383

- 1 Ballingschap 385
- 2 Het gedachtenboek 496

*

Verantwoording 609

Kaart 612

Stamboom 614

Een portret van de artiest als oude edelman

De levensroman van Karel van Orléans

Het is amper te bevatten dat Hella S. Haasse pas begin dertig was toen ze een grote voldragen roman als *Het woud der verwachting* voltooide. Zou je het boek zonder voorkennis lezen, dan kon je denken dat dit het werk is van een romanschrijver die zich een half leven suf heeft geresearcht door de late middeleeuwen, ongetwijfeld iemand die al wat grijs om de slapen is. Maar het bleek het tweede boek van een jonge, talentrijke vrouw die zich met passie en toewijding een bijzonder complex tijdperk eigen had gemaakt en het vervolgens met veel zin voor detail in een klassieke, enigszins gedragen maar perfect passende stijl tot de lezer bracht.

Het boek verscheen in 1949 en groeide uit tot een klassieker van de Nederlandse literatuur: een kluwen van politieke intriges, geloofwaardige personages met wie je je kunt identificeren en die zoals het hoort in een roman van deze strekking te maken krijgen met tegenslagen, oorlog, moord en overspel, terwijl je intussen net zo goed detailbeschrijvingen van zowel eenvoudige, dagelijkse als uitzonderlijk ceremoniële gebeurtenissen voor de kiezen krijgt. Traag maar zeker leidt de schrijfster de lezer zo binnen in het hart van de late middeleeuwen en in de geest van haar personages, een afdaling die eindigt in het hoofd van Karel van Orléans. *Het woud der verwachting* beantwoordt aan Balzacs adagium dat stelt dat een goed boek de *grande petite histoire* moet vertellen, kortom, dat de zwaarte van het overkoepelende tijdperk en de lichtheid van de kleine anekdotiek naadloos in elkaar dienen over te gaan.

Toen ik de roman voor de eerste maal las, viel ik al voor het meesterschap waarmee Haasse dit stukje Europese geschiedenis wist te grijpen, maar miste ik de nodige historische achtergrond om het geheel in zijn volle rijkdom te zien. Vele jaren later herlas ik het boek tijdens het schrijven van *De Bourgondiërs. Aartsvaders van de Lage Landen* (2019), waarvoor ik me grondig in de periode waarin Haasses roman speelt had verdiept, en werd mijn respect alleen maar groter. Wel raakte ik nog

meer overtuigd van wat ik bij mijn eerste lectuur al aanvoelde: hoe meer je weet, hoe meer je geniet. Daarom laat ik me in dit korte voorwoord niet verleiden om veel van het specifieke verhaal van hoofdpersonage Karel van Orléans zelf prijs te geven, maar probeer ik de onbevungen lezer een aantal historische handvatten mee te geven zodat hij of zij iets comfortabeler in dit grandioze epos van verlangen, ondergang en wederopstanding kan glijden.

*

Alle tijdperken hebben hun specifieke moeilijkheden, maar de West-Europese geschiedenis kende op de snijlijn van de veertiende en vijftiende eeuw een graad van complexiteit die historici veel hoofdbrekens heeft bezorgd. Het lijkt nog het meest op een spel met matroesjka's, waarbij hier dan telkens nieuwe ellende blijkt schuil te gaan in het volgende poppetje. Sta me toe dat ik de historische poppetjes in sneltreinvaart van hun omhulsel ontdoe.

Het eerste poppetje is dat van de Honderdjarige Oorlog. Heel simpel gesteld: de Franse koningslijn loopt dood, er is geen troonopvolger, althans, er is er wel eentje, maar dat is een vrouw, de weduwe van de Engelse koning. Dit betekent dat haar oudste zoon niet alleen koning van Engeland, maar ook van Frankrijk zou worden. Dat zien de Fransen niet zitten: zij verzinnen nieuwe spelregels, die stipuleren dat de macht niet mag worden overgedragen via een vrouw. Dat leidt dan weer tot torenhoge ergernis van de Engelsen, die Frankrijk binnenvallen en in de loop der decennia een groot deel van het Franse koninkrijk veroveren. Belangrijkste veldslagen: Crécy (1346), Poitiers (1356), Azincourt (1415) en Castillon (1453). Hoofdpersonage Karel van Orléans strijdt mee in Azincourt, waar een arrogant Frankrijk op de sluwe oorlogsvos Hendrik v stuit, een van de legendarische figuren die Haasse treffend weet neer te zetten.

Het tweede poppetje is dat van de pest. Nadat Frankrijk eind jaren dertig van de veertiende eeuw is afgedaald in de slangenkuil van de Honderdjarige Oorlog, krijgt het ook nog eens de wreedste van alle invasies uit zijn geschiedenis te verwerken. Begin 1348 dringt de pest via Marseille het land binnen. In de zomer hebben de bacillen de hoofdstad al veroverd. De helft van de Parijse bevolking wordt weggemaaid en de epidemie raast verder noordwaarts. De beroemde veertiende-eeuwse

kroniekschrijver Jean Froissart schat dat ‘een derde van de wereld’ omkomt. Dit ontstellende cijfer zal later door historici worden bevestigd. Ook in *Het woud der verwachting* sterft een aantal historische figuren tijdens een van de vele opflakkingen van de Zwarte Dood.

Het derde poppetje is dat van het Westers Schisma. Vanaf 1378 verkeert de katholieke kerk in een grote crisis: twee pausen, eentje in Avignon, een andere in Rome, verkondigen tegelijkertijd dat ze de opvolger van Petrus op aarde zijn. Heel even zullen er zelfs drie pausen zijn. Over het algemeen kun je stellen dat Frankrijk voor Avignon kiest, en dat erfvijand Engeland vervolgens bijna automatisch voor de roomse tegenkandidaat opteert. Karel van Orléans volgt natuurlijk de Franse lijn, net als zijn grote vijand, de hertog van Bourgondië, die wel moet aanvaarden dat zijn graafschap Vlaanderen (vanaf 1384 in Bourgondische handen) voor Rome kiest. Ook economisch wil Vlaanderen omwille van de voor de lakenindustrie broodnodige wol zo goed mogelijke banden met Engeland behouden. Het rijke Vlaamse graafschap zal altijd een schurend steentje blijven in de complexe oorlogsmozaïek van Engeland en Frankrijk.

Het vierde poppetje heeft een barst in zijn hoofd. Van de zomer van 1392 tot zijn dood in 1422 zweeft de Franse koning Karel VI tussen helderheid van geest en krankzinnigheid. Nu en dan neemt hij deel aan het politieke leven en tracht hij er zijn stempel op te drukken, vervolgens vertoeft zijn geest weer maandenlang in mist en donkerte. Dokters en kwakzalvers schrijven hem een eindeloze reeks brouwsels voor en plegen aderlatingen bij de vleet. Soms is hij zo gewelddadig dat hij moet worden vastgebonden. Hoewel hij erg geliefd is bij zijn onderdanen, kan de timing niet slechter zijn. Onder zijn bewind raken de katholieke kerk, het Franse koninkrijk en de Frans-Engelse verhoudingen even versplinterd als zijn verdwaasde geest.

Het vijfde poppetje kijkt ons aan met een krachtig vrouwengezicht, want deze roman is bevolkt met onvergetelijke vrouwelijke personages, onder wie de goed in het vlees zittende en even tactische als sensuele Isabeau van Beieren, de koningin die de ondankbare taak heeft haar dagen te slijten aan de zijde van de schizofrene vorst, en Valentine Visconti, de moeder van Karel van Orléans. Omdat de reddeloos geesteszieke Franse vorst opmerkelijk veel van zijn schoonzus Valentine houdt, is zij het onderwerp van grote jaloezie en moet zij in uiterst complexe, vaak verneederende omstandigheden het hoofd recht weten te houden. Midden in

alle ellende verschijnt een allesoverstijgende vrouw die in dit boek van een afstand wordt beschreven, de onvermijdelijke maagd van Orléans, Jeanne d'Arc. Verder mag niet onvermeld blijven dat Christine de Pizan, fel bekritiseerde feministe avant la lettre en een van de eerste vrouwen die van haar pen leefde, als een lichtend voorbeeld oprijst in de donkere melancholie van Karel van Orléans, de onfortuinlijke held van dit sombere epos.

Bij het zesde poppetje gaan ze allemaal aan het dansen en belanden we in het hart van de roman. Lodewijk van Orléans, vader van Karel en broer van de waanzinnige koning, moet lijdzaam toezien hoe de macht in Frankrijk in handen komt van de gewiekste Filips de Stoute, hertog van Bourgondië en oom van de koning. Eerst heeft die als regent voor de jonge koning geregeerd, vervolgens neemt hij omwille van de zwakzinnigheid van de vorst de touwtjes opnieuw in handen. Wanneer de invloedrijke Filips sterft, kan Lodewijk eindelijk de macht die hem als koninklijke broer toekomt opeisen, al krijgt hij meteen te maken met Bourgondiës zoon Jan zonder Vrees, die droomt van het gezag en de invloed van zijn gestorven vader Filips: de vijandschap tussen Orléans en Bourgondië leidt tot een vreselijke burgeroorlog die nog eens boven op alle vermelde problemen komt.

Het zevende en laatste poppetje is Karel van Orléans, neef van de gekke koning en zoon van Lodewijk van Orléans en Valentine Visconti. Nu eens volgt Haasse de lotgevallen van de nog piepjonge Karel van Orléans, dan zoomt ze weer uit naar de intriges aan het Franse hof en de lotgevallen van de Engelse koningen Richard II, Hendrik IV en Hendrik V, waarna ze de focus van haar breed uitwaaiende verhaal weer richt op de opgroeiende Karel. De gruwelijke dood van diens vader is de vonk die alles in lichterlaaie zet. Fransen en Bourgondiërs staan elkaar vervolgens zodanig naar het leven dat de Engelsen makkelijker dan ooit Frankrijk kunnen binnendringen. Wat volgt is het drama van Azincourt, een tragedie voor het Franse koninkrijk, en in het bijzonder voor Karel van Orléans.

Intussen zitten we ruim over de helft van de roman en heeft Haasse ons vakkundig in dit fascinerende epos geweven. Voor de lezer is nu geen weg meer terug, hij of zij ziet hoe er naar een climax wordt toegevoerd en verwacht dat de schrijfster nog een versnelling hoger zal schakelen. Maar dan implodeert het hele verhaal, en verandert de roman in

een aangrijpend *buis clos*. We zitten nu helemaal in het hoofd van Karel van Orléans, die we op de eerste bladzijden geboren zagen worden, die vervolgens opgroeide in een steeds gewelddadigere en almaar onbegrijpelijker wereld, en die zich uiteindelijk als jongvolwassene probeert staande te houden tussen verraad, verdriet en eergevoel. We zien een man die niet gemaakt is voor het leven dat het lot voor hem in petto heeft, maar die niet anders kan dan de hem niet passende en ondankbare taak op zich nemen. Net wanneer de wanhoop onoverkomelijk lijkt, komt de redding uit een hoek die hij niet had verwacht.

Uiteindelijk belanden we weer bij de schrijfster, Hella S. Haasse, die jaren na verschijnen de volgende zinnen uitsprak in een interview: ‘*Het woud der verwachting*, dat eigenlijk mijn innerlijke wereld van ongeveer 1935 tot 1945 weerspiegelt, de overgangstijd van eenzellige dromerijen naar bewustere aandacht voor de mensen en de maatschappij, is een apologie van de enkeling die in zijn omgeving uit de toon valt, in vele opzichten faalt door gebrek aan wereldse capaciteiten en praktische zin, maar op den duur bevrediging en een zeker zelfvertrouwen vindt in de ontwikkeling van een eigen talent.’ En zo blijkt dit verhaal van oorlog en verraad, opgeschreven in een periode dat de wereld bijna ten onderging aan een tweede wereldoorlog in amper dertig jaar tijd, er eentje van introspectie. Dit eeuwen van ons verwijderde verhaal is een afspiegeling van wat er omging in de geest van Haasse zelf, *a distant mirror*, om de titel te gebruiken van het fenomenale geschiedenisboek van Barbara Tuchman – mocht u zin hebben in een langer voorwoord bij Haasses roman, dan zit u bij Tuchman gebeiteld.

Met *Het woud der verwachting* verstevigde Haasse de basis van een van de belangrijkste Nederlandse literaire oeuvres van de twintigste eeuw, en dat deed ze door zich te spiegelen aan een middeleeuwse edelman van koninklijken bloede, die net toen hij mentaal kopje-onder dreigde te gaan aan een tafel ging zitten, de pen ter hand nam en zonder het zelf te beseffen zou uitgroeien tot een van de grootste Franse dichters uit de middeleeuwen.

Nu we te midden van oorlogen, klimaatvertwijfeling en polariserende tegenstellingen in zowel het Belgische als het Nederlandse binnenland ogenschijnlijk zelf op de rand van een vulkaan leven, vormt het lezen van deze roman niet alleen een heerlijke vorm van escapisme, het kan ook louterend zijn ons te laven aan het wedervaren van een merkwaardige overlever van een explosief tijdperk. *Het woud der verwachting* is niet

alleen een intrigerende *House of Cards*-achtige roman in een laatmiddeleeuwse setting, en een intelligente en bijna alomvattende beschrijving van een gewelddadig universum, maar ook de verfijnde psychologische ontrafeling van een menselijk parcours, een ontwikkelingsroman die zich uiteindelijk haast als een kunstenaarsroman laat lezen.

Bart Van Loo

Moorsele, lente 2024

In memoriam Chrisje

En la forest de Longue Attente
chevauchant par divers sentiers
m'en voys, ceste année présente
où voyage de Desiriers.
Devant sont aller mes fourriers
pour appareiller mon logis
en la Cité de Destinée.
Et pour mon cœur et moy ont pris
l'ostellerie de Pensée.

Dedans mon livre de pensée
j'ay trouvé escripvant mon cœur
la vraie histoire de douleur
de larmes toute enluminée.

*In het Woud van Lang Verwachten
te paard op pad, dolenderwijs,
zie ik mijzelf dit jaar bij machte
tot Verlangens' verre reis.
Mijn knechtstoet is vooruitgegaan
om 't nachtverblijf vast te bereiden,
vond in Bestemming's Stad gereed
voor dit mijn hart, en mij ons beiden,
de herberg, die Gedachte heet.*

*In 't boek van mijn gepeinzen al
vond ik dan, schrijvende, mijn hart;
het waar verhaal van bitt're smart
verlucht met tranen zonder tal.*

VOORSPEL

(24 november 1394)

Peperit autem dicta domina Valentina filium quem Karolum nominavit, anno Christi 1394, die XXIII novembris, hora quarta noctis, fetici, ut puto, sidere.

Zo dan heeft genoemde Vrouwe Valentina het leven geschonken aan een zoon, Charles geheten, in het jaar onzes Heren 1394, op de vierentwintigste dag van november, in het vierde uur van de nacht, naar ik meen onder een gelukkig gesternte.

ANTONIO ASTESANO

In haar met groene gordijnen omhangen staatsiebed luisterde Valentine, hertogin van Orléans, naar het gebeier van de klokken van Saint-Pol. De kerk lag dicht bij het koninklijk paleis – slechts een steenworp afstand scheidde de beide gebouwen. De stemmen van de klokken, bij aanzwellend luiden nog ieder aan toon en volume te herkennen, smolten samen tot een stortzee van donker geluid. Valentine vouwde haar handen boven het groen sindaal van de beddensprei. De doopstoet van haar vierde zoon, Charles, had het paleis verlaten.

Wie nu stond tussen het zich verdringende volk van Parijs, achter de houten hekken die de stoet moesten beveiligen, kon koning Charles VI zien, de peter van het vorstelijk kind, en 's konings broer Louis, de vader, voorafgegaan door toortsdragers, edelen, grootwaardigheidsbekleders en geestelijken. Zij werden gevolgd door hun ooms: Philippe, hertog van Bourgogne, en de hertogen van Berry en Bourbon. De koning liep sneller dan de plechtigheid van de gebeurtenis gedoogde, met de zenuwachtige hoofdbewegingen en de dwalende blik die zijn debiele geestestoestand verrieden, ook aan niet-ingewijden. Maar de glimlach van Orléans en de pracht van zijn kledij vroegen méér aandacht van de toeschouwers; ook de verschijning van Isabeau, de koningin, omringd door prinsessen en vorstelijke verwanten, en gevolgd door vele hofdames. Te midden van de kronen en sluiers, de bewimpelde hoeden, slepen en met hermelijn omzoomde mantels van de vrouwen werd de dopeling gedragen, Charles van Orléans, op zijn eerste kerkgang.

Valentine, het vermoeide lichaam uitgestrekt onder de spreij, staarde naar de vrouwen, die bezig waren bij de haard, naar de pronkkast, beladen met schalen en kannen, naar de toortsen in gesmede kokers langs de wanden, naar het groen behang van de hertogelijke kraamkamer. Voor het haardvuur stond de wieg op houten wieltjes, waarin Charles geslapen had sinds het ogenblik dat hij, gewassen, met honing ingewreven en gewikkeld in linnen doeken, was toevertrouwd aan de zorg van zijn

voedster Jeanne la Brune. Vrouwen liepen heen en weer vanuit het aangrenzende vertrek, vulden de schalen op de schenkkast met zoetheid en fruit, brachten groene kussens voor de bank en langs de wand. De toortsen verspreidden bedwelmende harslucht; de warmte van verlichting en haardvuur samen was in het gesloten vertrek haast ondraaglijk. Het zweet brak de hertogin uit.

Vier bevallingen in vier jaar tijds hadden haar lichaam uitgeput, maar meer nog misschien de vaart van het hofleven, de onafgebroken reeks van dansfeesten, maskerades, banketten. Op Valentine Visconti werkte vermoeidheid als gif. Haar trokken kleine bijeenkomsten, bezocht door dichters en geleerden, muziek binnen de beslotenheid van haar eigen kamermuren, debat en woordenspel, reeds haar geliefkoosd tijdverdrijf aan het hof van haar vader in Pavia. Gian Galeazzo Visconti had, ofschoon uitgekreten voor tiran en tovenaer, scherper blik voor wetenschap en schone kunsten dan de praalzieke bewoners van Saint-Pol.

Het geschitter van de toortsvlammen, weerkaatst in het goud- en zilverwerk op de schenkkast, deed haar ogen pijn; zij sloot ze en zonk dadelijk weg in een diepe poel van vermoeidheid, een duisternis zonder rust, doorschoten van de stemmen en het onderdrukte gelach van de vrouwen. Het scheen haar als waren het de muren van Saint-Pol zelf, die trilden van geluid als de wanden van een reusachtige bijenkorf. Heel het grote paleis, met zijn gebouwencomplexen, aaneenschakelingen van zalen, kamers, torens, bastions, binnenplaatsen, bijgebouwen, stallen en tuinen omsloot haar als met een raat van cellen, gonzend van bijen. Zij was zich gelijktijdig bewust van het geloop van leden van de hofhouding op trappen en in gangen, van het voortdurend rumoer in en om de keukens, provisiekamers en wijnkelders, waar doop- en feestmaal werden toeberaid, van hoefgestamp en gerinkel van wapens en rustingen bij de wachtlokalen, van het kwetteren van de vogels in de grote volières binnenshuis, van het gebrul van de leeuwen – 's konings menagerie – in hun winterverblijf. Meer nog bracht haar het luiden van de klokken in beroering; zij mompelde gebeden, trachtte zich te verdiepen in de ceremonieginds in de kerk van Saint-Pol, waar nu haar zoon het doopsel ontving boven het met goudbrokaat behangen bekken. Zij dacht aan haar zwager, de koning, die als peter het kind op de rechterarm moest houden tijdens de doop. Men had haar gezegd dat hij verheugd was over de geboorte en de te verwachten feestelijkheden. Voor het eerst sinds maanden had hij het kasteel van Creil, waar hij verpleegd werd, verlaten om

zich in het openbaar te vertonen. Zijn verwanten, gewaarschuwd door de geneesheren, sloegen hem niet zonder zorg gade, omdat zij een hernieuwde plotselinge uitbarsting van waanzin vreesden. Valentine voelde een hartverscheurend medelijden met de koning, op wie zij evenzeer gesteld was als hij op haar. Het bericht van het onverwachte uitbreken van zijn geestesziekte, twee jaar geleden, had haar niet minder – zij het ook op andere wijze – aangegrepen dan de koningin. Ondanks vlagen van wanhopig verdriet geloofde Isabeau – of gaf voor te geloven – dat herstel mogelijk was; Valentine daarentegen wist, misschien door snellere intuïtie van haar zuidelijk bloed, dat de kiem van waanzin, altijd al aanwezig in 's konings kinderlijke, grillige geest, onuitroeibaar wortel geschoten had. Tot op zekere hoogte deelde zij de opvatting dat een krankzinnige niet meer was dan een min of meer gevaarlijk beest; maar de gedachte aan haar zwager, gevangen op zijn getralied balkon, hoog tegen de muren van Creil, als vanuit een kooi omlaag starend naar de edelen van zijn gevolg, die aan het kaatsen waren in de droge slotgracht, vervulde haar met ontzetting en medelijden. Hoewel zij wist dat Isabeaus verdriet ongeveinsd was, kon zij niet blind blijven voor de gretigheid waarmee de koningin de organisatie van het hofleven en de hertog van Bourgogne de regeling van de staatszaken aan zich getrokken had.

In de geneesheer, Guillaume de Harselly, hoe bekwaam ook, had zij weinig vertrouwen; zij geloofde niet meer aan de mogelijkheid ziekten uit te bannen door biecht en duivelbezwoering. Minder heilzaam nog leek haar de in de voorafgaande winter door een andere arts aangeraden geneeswijze: de koning verre houden van raadzaal en regeringszorgen, hem verstrooien, vermaken, zoveel hij dat begeerde. Sindsdien was Saint-Pol zelf een dolhuis geweest, waar de muziek niet tot zwijgen kwam, het rumoer van dansfeesten en drinkgelagen niet verstomde; waar Isabeau aan de hand van Louis van Orléans avond na avond de bontgetooide rijen voorging, terwijl de koning, inderdaad iets hersteld, met handgeklap de maat aangaf en gretig toekeek bij ieder nieuw vermaak. Het licht van de toortsen stak Valentine door haar gesloten oogleden heen; de hitte in de kraamkamer herinnerde haar aan die eindeloze nachten, doorgebracht onder een baldakijn van tapijten en verwelkende bloemen, aan de zijde van de koning, die haar graag bij zich had en niet toestond dat zij zich terugtrok. Vaak scheen het haar wanneer zij vanaf de verhoging waarop de troon stond neerzag op de menigte in de overvolle zaal, als bevond zij zich in een vagevuur, wreder en verschrikkelij-

ker dan hetgeen de Kerk haar leerde te vrezen. De beeldhouwwerken in de portalen van de kathedraal, de waterspuwende monsters, de duivels en gargouilles, die grijzend op Parijs neerzien van de ommegangen van de Notre-Dame, kwamen tot leven in de grotesk gemaskerde, door fakkellicht beschenen dansers: in de vrouwen, die hoge hoofdtooisels torstten met horens en oorkussens versierd, in de mannen met hun als vleermuisvlerken wijde, gekartelde mouwen en spitsgepunte schoenen, die snavels van vreemde dieren leken.

Valentine bewoog onrustig haar hoofd op het kussen. Het toeschieten van de moedermelk maakte haar koortsig; de normale geneeswijze, het voeden van haar kind, was haar echter ontzegd. Daarvoor zorgde de min die bij het haardvuur een doek over haar borst plooide. Een kamerwrouw wierp verse houtblokken op het vuur; vlammen sprongen omhoog in de diepe haardnis. Vlammen hadden voortijdig een einde gemaakt aan de dolle maskerade die Isabeau in januari gegeven had ter ere van het huwelijk van haar vriendin en vertrouwde, de weduwe van de sire de Hainceville. Een tweede bruiloftsfeest bood volop gelegenheid tot ongebreideld vermaak, dubbelzinnige scherts, woeste uitspattingen. Een onafzienbare stoet gasten bewoog zich hand in hand dansend door de zalen, en de koning, aangestoken door de uitgelatenheid rondom, had zich laten verleiden tot deelneming aan een verkleedpartij, door enige edellieden bedacht met de bedoeling de vrouwen schrik aan te jagen. In een zijvertrek naaide men hen met pek bestreken en met veren bestrooide tricots van dun leer strak om het naakte lichaam, zij zetten zich hoofdtooisels van veren op om op wilden te lijken. Zo uitgedost stortten zij zich schreeuwend en springend tussen de dansers, die uiteenstoven tot vermaak van de toeschouwers. De hertogin van Berry, de nog heel jonge vrouw van 's konings oom, zat naast Valentine onder het baldakijn. Zij herkende de koning aan zijn lichaamsbouw en lachte onbedaarlijk om zijn sprongen, wilder en uitgelatener dan die van de anderen. Louis van Orléans kwam, dronken, met een fakkel in de hand en begeleid door enige vrienden de zaal binnen; de wilden drongen dansend op hen aan, het gejoel van de omstanders overstemde de muziek. Er ontstond een schermutseling, waarbij de veren hoofdbedekkingen vlam vatten. In angstdromen achtervolgde Valentine nog het gegil van de levende fakkels, reddeloos verloren in hun rondom dichtgenaaide tricots; zij renden rond, niet bij machte zich te ontdoen van hun noodlottige dracht, of wentelden zich brullend over de dansvloer. Isabeau, die wist

dat de koning zich onder de verklede, gemaskerde figuren bevond, bezwijmde bij het zien van de vlammen. Maar de jonge hertogin van Berry, nog met lachtranen op de wangen, sloeg de sleep van haar kleed om de koning en verstikte zodoende het vuur. Een halfuur lang brandden de anderen, maar zij stierven pas na enige dagen.

Valentine kreunde luid en sloeg de handen voor het gezicht. Er ontstond beweging onder de vrouwen bij de deur; iemand kwam snel naar het bed toe, de dame de Maucouvent, de verzorgster van Valentines oudste zoon Louis.

‘Madame,’ zei zij, nijgend, ‘de stoet komt terug uit de kerk.’ De hertogin opende de ogen – zij was nog bevangen door de herinnering aan die helse nacht, oorzaak van een nieuwe en ditmaal langduriger inzinking van de koning. Zij staarde enige tijd naar het vertrouwde, al wat verwelkende gezicht van de dame de Maucouvent.

‘Help me,’ sprak Valentine tenslotte, terwijl zij haar armen uitstreekte. De vrouwen deden haar rechtop zitten, wisten het zweet van haar gezicht en plooiden de diep uitgesneden mouwen van haar overkleed over de beddensprei. Het klokgelui nam af.

De dame de Maucouvent plaatste een zilveren schaal, gevuld met suikergoed en specerijen, op Valentines schoot; de zede eiste dat de kraamvrouw bij ’s konings bezoek het bed verliet om hem eigenhandig verversingen aan te bieden. De vrouwen namen de deksels van de kannen op de schenkkast, een geur van warme hipocras vervulde de kamer. In het voorvertrek werden de stemmen van de binnentredende gasten hoorbaar; pages openden de deuren naar de kraamkamer en de koning liep snel naar binnen tussen een rij toortsdragers en nijgende vrouwen. Valentine, die hem sinds het vroege voorjaar niet gezien had, was zo ontroerd en verschrikt om zijn veranderd uiterlijk dat zij de etiquette vergat en in bed bleef zitten. Zij zag hem naderbij komen, slordig in zijn rijke kleding, de ogen wijd opengesperd in angstaanjagende vrolijkheid. Achter hem, op de drempel van de kraamkamer en in het voorvertrek, stonden de vorstelijke verwanten en het hof. De dopeling schreeuwde. De vrouwen sloegen haastig de spreij terug en Valentine, ondersteund door de dame de Maucouvent, zette haar voeten op de grond.

‘Sire,’ fluisterde Valentine, de schaal naar hem opheffend, verblind door een duizeling. Twee hofdames hielden haar onder de armen vast, terwijl de koning, talmend als een kind, zocht tussen de figuurtjes van suikerwerk op de schotel.

‘Neem deze, sire – het is een hert,’ zei Valentine zacht, bijna schreiend, toen zij hem zo besluiteloos zag staren naar het suikerbeestje in zijn hand. Over zijn schouder heen ving zij een blik op van de koningin, koud, vol argwaan. Louis, haar man, leunde tegen de deurpost, spelend met zijn geborduurde handschoenen; hij hief ze omhoog naar zijn gezicht om een geeuw te verbergen. De koning omklemde het stuk suikerkwerk en richtte zijn ogen voor het eerst vol op Valentine.

‘Een hert?’ zei hij, wenkend dat men de schaal kon wegnemen. ‘Een hert? Ja zeker, een hert. Je hebt gelijk, mevrouw mijn schoonzuster, Valentine, lieve Valentine. Een hert. Je weet toch dat een hert mij geluk brengt? Ken je het verhaal niet?’ Zijn blikken dwaalden door de kamer; niemand zei iets. ‘Ik zal je vertellen wat mij overkomen is,’ vervolgde de koning geheimzinnig, terwijl hij meeliiep met Valentine, die naar het bed werd teruggeleid, ‘ik was al gekroond, al was ik nog maar een knaap – ik was op jacht in het bos van Senlis...’

De koningin, de hertogen van Bourgogne, Berry, Bourbon en Orléans, de prinsen en prinsessen van het koninklijk huis en alle graven en baronnen en hun dames en ook de vrouwen die de kleine Charles droegen, volgden de koning in de kraamkamer. Zij namen van de hipocras en de gekonfijte vruchten, door de hofdames van de hertogin aangeboden, en wisselden blikken van verstandhouding: het was niet voor de eerste maal dat de koning deze voor hem uiterst veelbetekenende jeugdbelevens vertelde.

‘Weet je, Valentine,’ zei de koning, gebogen over zijn schoonzuster, terwijl hij een van haar koude handen in de zijne hield. ‘Op een kruispunt kwam ik een hert tegen – ik schoot niet, het liet zich met de hand vangen. Het was als het hert van Sint-Hubertus, maar in plaats van een kruis droeg het een halsband van verguld koper, wat zeg je ervan, en daarop stond in het Latijn...’ Hij legde de gespreide vingers van zijn linkerhand voor zijn mond en keek met glinsterende ogen naar Valentine, die treurig glimlachte. ‘Daarop stond... Wat, wát stond er... in het Latijn?’ zei hij, plotseling ongeduldig stampvoetend. Een van de edelen kwam buigend naderbij. ‘Caesar hoc mihi donavit, sire,’ mompelde hij, op één knie naast het bed; zijn lange rode mouwen sleepten achter hem over het tapijt.

‘Dat was het: Caesar heeft mij deze halsband gegeven,’ vervolgde de koning, stotterend van haast. ‘Dat wil dus zeggen dat het hert meer dan duizend jaar oud was. Denk je dat in, Valentine. Was dat een goed voor-

teken of niet? Wát?’ drong hij aan, trekkend aan de hand die hij vasthield.

‘Het was een goed voorteken, sire,’ zei de hertogin, bijna toonloos – zij was zich voortdurend bewust van de ogen van Isabeau, die niet ver van het bed stond, starend naar haar echtgenoot.

‘Dat heb ik óók gedacht – nee, ik ben er zeker van!’ zei de koning luid. ‘Ik droomde van een hert, op de nacht voor de slag bij Roosebeke. En heb ik toen niet een glansrijke overwinning behaald? Wie durft dat tegen te spreken? Twaalf jaar was ik, niet ouder. Maar je had dat slagveld moeten zien... tienduizend doden, tienduizend... alles door mij.’ Hij sloeg zich op de borst, hijgend van opwinding. ‘*Ik* heb gewonnen, *ik* heb het sein tot de aanval gegeven. Toen ik de standaard liet hijsen brak de zon door, voor het eerst na vijf dagen... nietwaar? Nietwaar?... Mongoye voor de koning van Frankrijk!’ riep hij hees, terwijl hij van de verhoging waarop het bed stond af stapte. Isabeau maakte een beweging in zijn richting, maar de koning week terug en keek haar boos en angstig aan.

‘Wie is die vrouw toch?’ zei hij tegen de heren in zijn nabijheid. ‘Wat wil ze van mij? Ze valt me voortdurend lastig, ze wil me aanraken. Stuur haar weg!’

Valentine opende haar lippen, in schrik. Wat zij in de afgelopen maanden had horen mompelen, was waar: dat de koning zijn vrouw niet herkende en weigerde haar te zien. Isabeau werd bleek, maar haar mond behield zijn neerwaartse, minachtende trek. Zij stond midden in de kraamkamer, wat breed en zwaar in haar met hermelijn gevoerde mantel, waarvan de slippers door twee hofdames omhooggehouden werden. Op het hoofd droeg zij een gekroonde hoed van buitengewone afmetingen; haar gezicht daaronder leek klein en vol, met bijna wimperloze oogleden, ronde wangen en goedgevormde lippen. Op haar borst, boven het vierkant uitgesneden keurslijf, trilden juwelen sterren mee met haar heftige ademhaling. Valentine, wier wangen brandden van schaamte om de belediging de koningin aangedaan, wenkte naar haar vrouwen. De schalen met confituren werden opnieuw rondgereikt. Het kind hield zelfs in de wieg niet op met schreeuwen; men droeg het naar een aangrenzende kamer.

De koning maakte geen aanstalten de kraamkamer te verlaten. Hij liet zich een stoel brengen en ging naast Valentine zitten, haar onafgebroken aanstarend, maar zonder te spreken. Het hof, dat niet kon weggaan

voor de koning het sein tot vertrekken gegeven had, stond in een halve cirkel rondom het bed. Deze muur van lichamen, van vormelijk glimlachende gezichten, benauwde de hertogin mateloos. Een met geregelde tussenpozen afnemend en aanzwellend geruis in haar oren maakte haar het rechtop zitten bijna onmogelijk. Hoewel niemand van de aanwezigen door woord of blik ongeduld verried, was zij zich al te goed bewust van de gedachten, verborgen achter de maskers van courtoisie. 's Konings voorkeur voor zijn schoonzuster was geen geheim; sinds het ogenblik dat zij als bruid van Louis, toen nog hertog van Touraine, te Melun aankwam om er haar huwelijk te vieren, had Charles haar openlijk de grootste bewijzen van genegenheid betoond. Hij betaalde alle onkosten van de bruiloftsfeesten, gaf opdracht dat de stadsfontein melk en rozenwater zouden spuiten, zoals bij de intocht van de koningin enkele jaren eerder, en overlaadde Valentine met geschenken. Maar de genegenheid die voor 's konings ziekte een bij het hof eerbied afdwingend gunstbewijs was geweest dat zo mogelijk monseigneur van Orléans en zijn vrouw nog hoger in aanzien had doen stijgen, kreeg nu, betoond door een krankzinnige, een ander karakter. De tegenstelling tussen 's konings bijna ziekelijke liefde voor zijn schoonzuster en de afkeer die hij jegens Isabeau liet blijken, was te schrill. Verontwaardiging, spot, leedvermaak – al deze gevoelens leefden zonder twijfel in de aanwezigen. Isabeau was nu ook gaan zitten; zij sprak fluisterend met Louis van Orléans, die achter haar stond. De hertog van Bourgogne maakte tenslotte een einde aan het pijnlijke wachten. Hij nam zijn hoed af en naderde het bed. Hij was Charles' voogd en de eigenlijke heerser van Frankrijk geweest in de eerste jaren van diens koningschap. Het overwicht, dat verloren dreigde te gaan toen de koning, volwassen, andere raadslieden koos, had hij volledig herwonnen. Hij sprak tot Charles als tot een kind, terwijl hij zijn verbitterd, gesloten gezicht neerboog naar dat van de koning.

‘Sire, mon roi, het is tijd.’

‘Nu al?’ zei de koning ongeduldig. Hij had zijn ringen afgedaan en op de rand van Valentines bed gelegd. Nu nam hij ze in de hand en strooide ze uit over de schoot van de kraamvrouw.

‘Voor het kind – van de peter,’ zei hij, onderdrukt lachend, terwijl hij opstond. ‘Valentine, lieve Valentine, vergeet niet me morgen te komen bezoeken – of overmorgen.’ Hij kuste haar op beide wangen, streekte de vochtige haartressen aan weerszijden van haar voorhoofd. De hertog van Bourgogne trok hem mee.